

DEL ETT

Varför behövs gudstro?

Är inte gudstron på väg att dö ut?

Du har skaffat den här boken och börjat läsa, vilket visar att du har ett visst intresse av frågan om man kan vara troende i vår tid. Men är det verkligen värt att fortsätta läsa? Är inte en bok om gudstrons betydelse bara en sista, desperat reträttstrid? Är det inte egentligen så att ”icke-religiositeten är på frammarsch”? Att gudstro i allmänhet och den kristna tron i synnerhet har förbrukat sina krafter och oåterkalleligen är på tillbakagång? Anser inte en växande andel av befolkningen, särskilt inom milleniumgenerationen, att de har mindre behov av Gud och gudstro i sina liv?

En kvinna bjöd med sig en kollega från affärsvärlden till en av våra söndagsgudstjänster. Mannen, som närmade sig sextioårsåldern, var stum av häpnad över att se flera tusen akademiskt utbildade människor i kyrkan, de flesta av dem unga och bosatta på Manhattan. Han tyckte att gudstjänsten var givande, tankeväckande – rent av känslomässigt berörande. Efteråt erkände han att det var en omskakande upplevelse. Varför då? frågade hon. Mannen svarade: ”Jag har alltid varit fast övertygad om att gudstron är på väg att dö ut, åtminstone bland bildat folk och definitivt bland unga. Visst kan jag förstå att unga vuxna dras till den sortens gudstjänster som liknar kristna rockkonserter. Men min upplevelse här sticker hål på den fördomen.”

Efter en ny stor undersökning av tankesmedjan Pew Research Center publicerade tidningen *Washington Post* en artikel med rubriken ”The World Is Expected to Become More Religious – Not Less” (Världen förväntas bli mer religiös – inte mindre).

Samtidigt som man i artikeln medgav att andelen personer utan religiös anknytning för tillfället ökar i Nordamerika och Europa, sammanfattade man forskningsresultatet med att konstatera att religion i världen som helhet är på stark och stadig tillväxt. Kristna och muslimer kommer att utgöra en växande andel av världens befolkning, medan andelen sekulära kommer att minska. Man citerade Jack Goldstone, professor i statskunskap vid George Mason-universitetet: "Sociologerna drog förhastade slutsatser när de sade att moderniseringens utbredning skulle påskynda sekulariseringen och icke-religiositeten ... Det är inte vad vi ser", förklarade han. "Människor ... behöver religion."¹

Många som läste artikeln i *Washington Post* reagerade likadant som mannen som hade följt med till vår kyrka. De kunde inte tro på utfallet av undersökningen. Någon skrev på insändarsidan: "Det är enkelt att bli kvitt gudstron bara man utbildar människor om andra religioner eller ger dem en sekulär, objektiv inblick i historien bakom de religioner som de flesta barn växt upp i."² Det vill säga så länge som utbildningsnivåerna höjs och moderniseringen går framåt är gudstron *tvungen* att dö ut. Enligt det här synsättet upplever människor att de behöver tro enbart om de är okunniga inom vetenskap, historia och logiskt tänkande.

Men undersökningen utgjorde samtidigt en fara för alla dessa djupa övertygelser om varför människor är troende. För inte så länge sedan var tongivande forskare i västvärlden mer eller mindre eniga om att gudstron oåterkalleligen var på tillbakagång. De trodde att behovet av gudstro skulle försvinna i takt med att vetenskapen kunde förklara och bistå människor i kampen mot naturelementen bättre än vad Gud någonsin kunnat göra. John Lennon gav 1966 uttryck för denna samstämmiga åsikt då han sade: "Kristen tro kommer att försvinna. Den kommer att tyna bort och dö. Det är inget snack om saken – jag har rätt, och det kommer att visa sig."³

Men så har det inte alls blivit. Gudstron är på uppåtgående, vilket bevisas av undersökningen från Pew Research Center, och uppkomsten av de mer högljudda och frispråkiga ”nyateisterna” kan i själva verket vara en reaktion mot att den livaktiga tron envist lever kvar och frodas.⁴ Det är inte heller så att tron bara blomstrar bland mindre bildade människor. Under de senaste decennierna har filosofer som Alasdair MacIntyre, Charles Taylor och Alvin Plantinga skrivit en anseelig mängd vetenskapliga böcker till stöd för tron på Gud, där de samtidigt har kritiserat den moderna sekularismen på ett sätt som inte är alldeles enkelt att bemöta.⁵

Demografer menar att 2000-talet kommer att bli mindre sekulärt än 1900-talet. Det har skett en jättelik ökning av kristen tro i Afrika söder om Sahara och i Kina, medan evangeliska kyrkor och pingstkyrkor i Latinamerika har växt exponentiellt. Till och med i Nordamerika har ökningen av ”icke-religiösa” till största delen skett bland dem som haft ett mer nominellt förhållande till tron, medan de hängivet troende i Nordamerika och Europa blir fler och fler.⁶

Fyra av fem människor i världen tycker att gudstron känns rimlig och naturlig, och så kommer det att förbli under överskådlig framtid.⁷ Då inställer sig omedelbart frågan: ”Varför?” Varför fortsätter gudstron att växa mitt under detta kompakta, sekulära motstånd? En del svarar kanske att de flesta människor i världen helt enkelt är obildade, medan andra kanske svarar mera rakt på sak: ”Därför att de flesta människor är idioter.” Men här fordras ett mer genomtänkt och mindre misantropiskt svar. Det finns två bra svar på frågan om varför gudstron fortsätter att leva kvar och växa. En förklaring är att många människor tycker att det sekulära förnuftet ”saknar vissa delar” som behövs för att leva ett gott liv. En annan förklaring är att massor av människor intuitivt förnimmer att det finns en transcendent verklighet bortom den

naturliga världen. Vi ska i tur och ordning titta närmare på dessa två uppfattningar.

EN MEDVETENHET OM ATT DET SAKNAS NÅGOT

För några år sedan höll en kvinna från Kina på att doktorera i politisk teori vid Columbiauniversitetet i New York, och hon började gå på gudstjänst i vår kyrka. Hon hade kommit till USA för att studera delvis med anledning av att det fanns en växande uppfattning bland kinesiska samhällsvetare att den kristna föreställningen om transcendens utgjorde den historiska grunden för begrepp som mänskliga rättigheter och jämlikhet.⁸ Vetenskapen kan ju inte ensam bevisa alla människors lika värde, förklarade hon. Jag uttryckte min förvåning över detta, men hon sade att det här inte bara var något som vissa kinesiska akademiker påstod, utan det var något som några av västvärldens mest aktade sekulära tänkare också hävdade. Med hennes hjälp kom jag till insikt om att tron höll på att göra något av en comeback i vissa filosofiska kretsar, där det sekulära förnuftet – rationalitet och vetenskap utan tro på någon transcendent, övernaturlig verklighet – mer och mer ansågs sakna vissa delar som samhället behöver.

En av världens främsta filosofer, Jürgen Habermas, försvarade i många år upplysningstanken att man i det offentliga rummet bara skulle använda det sekulära förnuftet.⁹ Men Habermas har på senare tid förvånat det filosofiska etablissemangen med en förändrad och mer positiv inställning till religiös tro. Numera tror han att det sekulära förnuftet inte ensamt kan förklara vad han kallar för ”människans substans”. Han hävdar att vetenskapen inte kan ge underlag för att bedöma om dess tekniska uppfinningar är bra eller dåliga för människan. För att kunna göra det måste vi veta vad en god människa är, och vetenskapen kan aldrig döma i moraliska frågor eller ens definiera vilka dessa är.¹⁰ Samhällsvetenskaperna kan möjligen förklara vad ett människoliv *är*

men inte hur det *bör* vara.¹¹ Drömmen för 1900-talets humanister var att religionens tillbakagång skulle leda till färre krig och konflikter. Men i stället har 1900-talet kännetecknats av ännu mer våld – våld som utförts av stater som till synes har varit icke-religiösa och handlat på vetenskapligt rationell grund. Habermas uppmanar dem som fortfarande litar på att ”det filosofiska förnuftet ... kan avgöra vad som är sant och falskt” att begrunda ”1900-talets katastrofer – religiösa fascist- och kommuniststater som agerar utifrån det praktiska förnuftet – för att inse att denna tillit är missriktad.”¹² Fruktsvärda illdåd har utförts i religionens namn, men sekularismen har visat sig vara inte ett dugg bättre.

Habermas tes får stöd av nyare forskning om rashygienrörelsens historia från början på 1900-talet. Thomas Leonard vid Princetonuniversitetet visar att man inom dåtidens progressiva, vetenskapligt grundade socialpolitik ofta tog för givet att man skulle sterilisera eller spärra in personer som bedömdes ha defekta gener.¹³ Vid en omtalad rättegång i delstaten Tennessee 1926 stod John Scopes anklagad för att ha undervisat om utvecklingsläran. Men vad många inte minns är att den lärobok som Scopes använde sig av, *Civic Biology* av George Hunter, inte bara undervisade om utvecklingsläran utan också hävdade att vetenskapen anbefalldes att man skulle sterilisera eller rent av döda den sortens människor som försämrade de mänskliga arvsanlagen genom att sprida ”sjukdomar, omoral och kriminalitet till alla delar av landet”.¹⁴ Detta var typiskt för dåtidens vetenskapliga läroböcker.

Det var emellertid inte vetenskapen utan andra världskrigets fasor som väckte misstro mot rashygien. Sambandet mellan vissa genuppsättningar och olika former av antisocialt beteende har aldrig motbevisats, snarare tvärtom. Nyare studier visar exempelvis att en viss receptor-gen gör det mera troligt att pojkar slutar skolan, trots extra stöd och hjälp från lärare och föräldrar.¹⁵ Det finns många ärftliga samband med sjukdomar, missbruk

och andra problematiska beteenden. Thomas Leonard hävdar att "rashygien och rasbiologi inte var kvasivetenskaper under ... den så kallade progressiva eran [mellan 1880 och 1920]. De var erkända vetenskaper."¹⁶ Det var fullkomligt logiskt att dra slutsatsen att det socialt och ekonomiskt vore mycket kostnadseffektivare om människor med improduktiva arvsanlag inte förde sina gener vidare. Men utrotningslägren väckte den moraliska intuitionen att hur vetenskapligt effektiv rashygien än må vara så är den *ond*. Men tror man att det är så, då måste man hitta stöd för sin övertygelse i någon källa bortom vetenskapen och det praktiska förnuftets rationella kostnadsanalys. Var hittar man sådant stöd? Habermas skriver: "Idealen om ... samvetsfrihet, mänskliga rättigheter och demokrati [är] ett direkt arv från den judiska rättsetiken och den kristna kärleksetiken ... Ännu i dag finns inget alternativ till detta."¹⁷

Inget av detta motsäger att vetenskapen och förnuftet är till stor och omistlig nytta för det mänskliga samhället. Poängen är snarare att vetenskapen inte *ensam* kan ge vägledning åt det mänskliga samhället.¹⁸ Detta sammanfattades på ett bra sätt i ett tal som skrevs men aldrig hölls under Scopes-rättegången: "Vetenskapen är en mäktig materiell kraft, men den är ingen vägvisare i moralfrågor. Den kan fullända en maskin, men den lägger inga moraliska hinder i vägen för att skydda samhället från att missbruka denna maskin ... Vetenskapen lär oss inte [och kan inte lära oss] broderlig kärlek."¹⁹ Det sekulära, vetenskapliga förnuftet är självfallet till stor nytta, men om vi låter det utgöra den enda grunden för mänskligt liv, då upptäcker vi snart att det saknas alldeles för många delar som vi människor behöver.

FÖRLÅTELSE INFÖR DÖDEN

En populär bok som är inne på liknande tankar är storsäljaren *När andetagen blir till luft* av den unge, numera framlidne neurokirur-

gen Paul Kalanithi, som medan han var döende i cancer skrev om sin väg tillbaka till tron.²⁰ Kalanithi hade varit en ”orubblig ateist”. Hans huvudsakliga anklagelse mot den kristna tron hade varit ”kristendomens misslyckande på empiriska grunder. Visst erbjöd upplysningens förnuftstro ett mer sammanhängande kosmos ... en materiell verklighetsuppfattning ... en slutligen vetenskaplig världsbild”.²¹ Men problemet med hela detta synsätt blev uppenbart för honom. Om allting måste ha en vetenskaplig förklaring och grunda sig på bevis, då måste man ”inte enbart förvisa Gud från världen, utan även kärlek, hat, mening – ... en värld som så självklart *inte* är den värld vi lever i”.²²

Kalanithi hävdar att det enda vetenskapen kan göra är att ”inskränka fenomen till hanterbara enheter”. Den kan ”generera anspråk på materia och energi” men inte mycket mer. Vetenskapen kan till exempel förklara kärlek och mening som kemiska reaktioner i hjärnan vilka har hjälpt våra förfäder att överleva. Men om vi hävdar – vilket praktiskt taget alla gör – att kärlek, mening och moral inte bara *känns* verkliga utan också faktiskt *är* det, då kan inte vetenskapen ge något stöd för detta. Kalanithi drar därför slutsatsen att ”vetenskaplig kunskap [är] oanvändbar” för ”människolivets mest centrala aspekter” inklusive hopp, kärlek, skönhet, heder, lidande och dygd.²³

När Kalanithi insåg att det inte fanns några vetenskapliga bevis för att mening och dygd existerade i verkligheten, saker som han var säker på existerade, fick det honom att ompröva hela sin syn på livet. Om den sekulära premissen ledde till slutsatser som han visste inte var sanna – att kärlek, mening och moral bara är illusioner – då var det dags att ändra på premissen. Han tyckte inte längre att det var orimligt att tro på Gud. Han kom till tro inte bara på Gud utan också på ”kristendomens centrala värden – uppoffring, frälsning, förlåtelse – eftersom de för mig var så övertygande”.²⁴ Kalanithi kom också fram till att det alltigenom

sekulära synsättet, för att använda Habermas uttryck, ”saknar” alldeles för många delar som han visste var både nödvändiga och verkliga.

Kalanithi nämner i förbigående förlåtelse som en orsak till att han övergav sekularismen. Han utvecklar inte detta närmare, men en annan berättelse skulle kunna kasta ljus över saken. Den amerikanska författaren och bibelläraren Rebecca Pippert fick chansen att som åhörare följa några doktorandkurser vid Harvarduniversitetet, varav en hette ”Själavårdssystem”. Vid ett tillfälle lade professorn fram en fallstudie där man använde sig av terapeutiska metoder för att hjälpa en man att upptäcka att han hade en djupt fientlig inställning till och hyste vrede mot sin mamma. Detta hjälpte patienten att förstå sig själv på ett helt nytt sätt. Pippert frågade då professorn hur han hade reagerat om mannen hade bett honom om hjälp att kunna förlåta henne.²⁵ Professorn svarade att förlåtelse var ett begrepp som förutsatte moraliskt ansvar och mycket annat som den vetenskapliga psykologin inte kunde uttala sig om. ”Tvinga inte på patienten dina värderingar ... om förlåtelse”, sade han. När en del av studenterna reagerade med bestörtning, försökte professorn lätta upp den spända stämningen med lite humor. ”Om ni söker ett förvandlat hjärta tror jag att ni söker på fel fakultet.” Men som Pippert konstaterar ”är sanningen den att vi faktiskt söker ett förvandlat hjärta”.²⁶ Det sekulära förnuftet kan inte ensamt ge någon grund för ”uppoffring, frälsning, förlåtelse” vilket alltså Paul Kalanithi kom fram till under sina sista månader i livet.

EN FÖRNIMMELSE AV DET TRANSCENDENTA

Ett annat skäl till att gudstron, även i vår sekulära tidsålder, fortsätter att kännas rimlig och naturlig för många människor är av mer existentiell än intellektuell natur. Harvardprofessorn James Wood berättar i en artikel i tidningen *New Yorker* med rubriken

”Is That All There Is?” (ung. Finns det inget mer?) om en vän, en analytisk filosof och övertygad ateist, som ibland vaknar mitt i natten plågad av fysisk ångest:

Hur kan det komma sig att den här världen är ett resultat av en oavsiktlig big bang? Hur kommer det sig att det inte finns något syfte, något metafysiskt ändamål? Kan det verkligen vara så att varje människoliv – först och främst mitt eget, min makes, mina barns och vidare utåt – är kosmiskt irrelevant?²⁷

Wood, som själv är icke-troende, erkänner att ”när man blir äldre och ens föräldrar och vänner börjar dö och dödsrunorna i tidningen inte längre är sändebrev från avlägsna orter utan lokala insändare, och när ens egna projekt ter sig alltmer meningslösa och flyktiga, då tycks den här sortens fasa och oförmåga att förstå infinna sig allt oftare och kännas allt smärtsammare och kan, enligt min erfarenhet, lika gärna uppstå mitt på dagen som mitt i natten”.²⁸

Vari består denna ”oförmåga att förstå” som plötsligt kan drabba även icke-troende människor? Frågorna som Woods vän ställde uttrycker snarare en intuitiv uppfattning än en medveten tankegång. När Steve Jobs funderade över sin kommande död, erkände han att ”det är konstigt att tänka sig att vi samlar på oss all denna erfarenhet ... och att den sen bara försvinner. Så jag vill verkligen tro att något överlever, att kanske vårt medvetande finns kvar”. Jobs tyckte inte att det stämde med verkligheten att döden, för något så betydelsefullt som det mänskliga jaget, bara skulle vara ”en knapp som slår av och på” så att det bara säger: ”Klick! Och så är man borta.”²⁹

Lisa Chase, änka efter den framstående amerikanske journalisten Peter Kaplan, avvisar också den slutna, helt och hållet sekulära uppfattningen om världen. Hon tror att hennes avlidne make

fortfarande lever i anden. I slutet av sin essä i tidskriften *Elle* citerar hon sin sörjande son som säger: ”Jag önskar att jag levde i en magisk värld [i stället för en värld] där vetenskapen inte var svaret på allt.” Trots att Chase bor i hjärtat av det kultiverade, progressiva Manhattan, kommer hon fram till att sonens beskrivning av en ”magisk värld” faktiskt ligger närmare sanningen än den sekulära.³⁰ Hennes intuition att det finns en transcendent verklighet bortom den naturliga blev alldeles för stark.

Denna intuition utlöser ibland en protest mot hur sekularismen gör livet platt och förminskar det, så att ”alla våra göranden och låtanden bara blir en rastlös sysselsättning i väntan på döden”.³¹ Andra gånger handlar det om en mera bestämd förnimmelse av en verklighet som vårt objektiva förnuft säger egentligen inte kan finnas. Den brittiske författaren Julian Barnes säger sig exempelvis bli djupt berörd av vissa konstnärliga verk som han egentligen begriper inte borde beröra honom. Den förunderliga storslagenheten hos Mozarts *Requiem* bottnar i den kristna uppfattningen om döden, domen och livet efter detta. Med sitt objektiva förnuft förkastar Barnes dessa idéer. Han tror inte att det finns något liv efter döden, enbart utplåning. Ändå berörs han av *Requiem* – och inte bara av musiken utan också av texten. ”Det här är en av de hypotetiska frågor som plågar icke-troende”, skriver han. ”Tänk om [*Requiem*] är sant[?]”³²

Filosofen Charles Taylor undrar om sådana som Barnes kan förklara *varför* den här sortens konstverk berör dem så djupt. Det finns tillfällen då vi ”drabbas” av så överväldigande skönhetsupplevelser att vi känner oss tvungna att använda ordet ”andlig” för att förklara vår reaktion. Renodlat sekulära tänkare som harvardforskaren Steven Pinker hävdar att upphovet till vårt estetiska sinne måste, i likhet med allt annat hos människan, vara något som hjälpte våra förfäder att överleva och som sedan har förts vidare till oss via våra gener.³³

Men reduktionistiska förklaringar som Pinkers bevisar i själva verket att Taylor har rätt. De flesta människor – det gäller inte bara icke-troende – skulle nog högljutt protestera och säga att skönhet består i så mycket mer än så. ”Utmaningen för icke-troende”, skriver Taylor, ”blir här att finna ett icke-teistiskt språkbruk för att ge respons på [stora konstverk] utan att svaret utarmas.”³⁴ Jag tror att Taylor menar ungefär så här: Om vi uppfylls av glädje och förundran över ett konstnärligt verk, utarmas vi om vi påminner oss om att denna känsla bara är en kemisk reaktion som hjälpte våra förfäder att skaffa föda och undkomma rovdjur och inget mer. Vi kommer alltså att behöva skydda oss själva från vårt egen sekulära uppfattning för att få ut det mesta möjliga av upplevelsen. Det är svårt att ”riktigt njuta av musiken om man vet och erinrar sig att känslan av meningsfullhet är en ren illusion”.³⁵ Leonard Bernstein erkände i ett berömt uttalande att han upplevde någon sorts bakomliggande ordning, rent av ”himlen”, när han hörde storslagen musik. ”[Beethoven] är äkta vara alltigenom, hans inspiration kommer från ovan, och han har kraften att så snart man lyssnat igenom något av hans verk få en att känna: Det finns något som är riktigt i världen, något som stämmer hela vägen igenom, något som konstant följer sina egna lagar: något vi kan lita på, något som aldrig gör oss besvikna.”³⁶

Är det tänkbart att konsten kommer att fortsätta väcka den ofrånkomliga intuitionen hos människor att livet består i så mycket mer än vad den vetenskapliga sekularismen kan förklara?

UPPLEVELSEN AV FULLHET

Gudstron upplevs också rimlig för många människor på grund av att man haft en direkt upplevelse av det transcendenta som går utöver den dunklare intuition som framkallas av estetiska upplevelser.

James Wood diskuterar i sin essä ”Is That All There Is?” Charles

Taylors beskrivning av ”fullhet”.³⁷ Ibland upplever man en fullhet där världen plötsligt ter sig fylld av mening, inre överensstämmelse och skönhet – en fullhet som bryter igenom vår vanliga tillvaro i världen.³⁸ Somliga som upplever detta blir ofrånkomligen medvetna om att livet består i så oändligt mycket mer än bara fysisk hälsa, välstånd och frihet. Här finns något djupt och vördnadsbjudande, något slags Närvaro ovan och bortom det vanliga livet. Detta kan få oss att känna oss väldigt små och obetydliga, men samtidigt hoppfulla och obekymrade om sådant som annars brukar oroa oss.

Dessa upplevelser är antagligen mycket vanligare än vi tror, då de flesta som vittnar om dem gör det högst motvilligt i vetskap om att deras vänner och anhöriga kommer att tro att de har fullständigt sparat ur. Journalisten Frank Bruni har i *New York Times* skrivit om dylika upplevelser som ger folk känslan av att befinna sig ”mitt emellan gudsfruktan och gudlöshet”, eftersom upplevelserna verkar leda till slutsatsen att det finns något bortom den synliga, materiella världen.³⁹ Filosoferna Hubert Dreyfus och Sean Kelly kallar den här upplevelsen för ”*The Whoosh*”, en plötslig insikt som flyktigt sveper förbi.⁴⁰ Den engelske filosofen Roger Scruton talar om förnimmelsen av en ”helig och okränkbar ordning” som ständigt tränger fram i vårt medvetande.⁴¹

Ett klassiskt exempel på detta är vad som hände Sir Kenneth Clark, en av Storbritanniens främsta konsthistoriker och författare och producent för tv-serien *Civilisation*. I en självbiografisk historia skriver Clark att han var med om någonting märkligt då han semestrade i ett sommarhus i Frankrike:

Jag hade en religiös upplevelse. Den ägde rum i kyrkan i San Lorenzo, men den verkade inte ha något samband med arkitekturens harmoniska skönhet. Jag kan bara säga att hela min varelse under några minuter strålade av någon sorts himmelsk glädje, mycket in-

tensivare än någonting jag tidigare upplevt. Detta sinnessstillstånd varade i flera minuter ... men trots att det var hur underbart som helst, skapade det ett delikat problem hur jag skulle reagera. Mitt liv var långt ifrån fläckfritt. Jag skulle behöva göra bättring. Min familj skulle tro att jag blivit tokig, och kanske det ändå bara var inbillning, för jag var på intet sätt värdig att ta emot en sådan överflödande nåd. Efter hand avtog effekten, och jag ansträngde mig inte för att bibehålla den. Jag tror att jag gjorde helt rätt. Jag var alldeles för djupt engagerad i världen för att ändra kurs. Men jag hade ”känt Guds finger”, det är jag säker på, och även om minnet av upplevelsen har bleknat hjälper den mig än i dag att förstå de heligas glädje.⁴²

Den tjeckiske författaren Václav Havel, som blev revolutionär och sedermera statsman, hade en liknande upplevelse. En dag när han satt i fängelset och tittade in en trädkrona utanför fönstret, blev han plötsligt ”överväldigad av en känsla” av att han stigit ”ut ur tiden där allt det sköna som jag någonsin sett och upplevt existerade i en total ’samnärvaro’” – vad som traditionellt har kallats evigheten. Han ”översköldes av en känsla av yttersta lycka och harmoni” och kände att han stod ”på randen till det oändliga”.⁴³

ATEISM MED EN VILD GUD

Medan Clark och Havel gjorde religiösa tolkningar av sina möten med fullheten, finns det andra som håller fast vid sina tvivel på Gud trots att de inte har någon rationell förklaring av upplevelsen.⁴⁴ I tidningen *Paris Review* skriver Kristin Dombek: ”Jag har nu varit ateist i mer än femton år, och jag har kunnat förklara för mig själv nästan allt om den tro som jag växte upp med, men jag har aldrig kunnat förklara de gudsupplevelser som kändes så verkliga att Gud på eget bevåg gick in i sovrummen, lyste upp

dem med glädje och gjorde folk godhjärtade ... Det [var] som om jag fångat en skymt av världens största hemlighet, nämligen att det inte behöver råda någon brist på kärlek.”⁴⁵

Ateisten Barbara Ehrenreich, mest känd för sin inflytelserika bok *Barskrapad: konsten att hanka sig fram*, skrev en monografi med titeln *Living with a Wild God*, som kretsar kring en mystisk, livsförvandlande upplevelse som hon hade som sjuttonåring i maj 1959. Hon hade i trettonårsåldern börjat söka efter svar på frågorna ”Vad är meningen med vårt korta liv?” och ”Vad gör vi här och varför?”⁴⁶ Ehrenreich växte upp med ateistiska föräldrar, och hennes försök att besvara dessa frågor gjordes på rent rationella grunder. Detta förde henne till vad hon kallar solipsismens ”träskmarker”. Hon upplevde att det inte fanns något sätt att skilja mellan rätt och fel, sant och falskt.⁴⁷ Men vid sjutton års ålder, på en folktom gata strax före gryningen, ”fann jag det som jag hade letat efter ända sedan jag började mitt sökande”. Precis som många andra har förklarat var det en upplevelse som inte går att beskriva. ”Här lämnar vi språkets domäner, där inget annat återstår än famlande utgjutelser av kapitulation uttryckt i ord som ’obeskrivligt’ och ’transcendent’.”⁴⁸

Det förekom inga syner, inga profetiska röster eller besök av groteska djur, bara detta starka ljussken överallt. Något vällde in i mig, och jag vällde in i det. Det handlade inte om det sälla, passiva uppgåendet i ”Alltet” som österländska mystiker förespeglar. Det var ett stormande möte med ett levande väsen ... ”Extas” är nog ordet jag skulle använda, men bara om man är medveten om [att det] inte är besläktat med ord som lycka eller eufori, såtillvida att ... det kan liknas vid ett våldsutbrott.⁴⁹

När hon nu hade fullständiga bevis för att det åtminstone var möjligt att det finns "ett icke-mänskligt handlande subjekt ... ett mystiskt och fullkomligt annorlunda väsen ... kunde jag då fortfarande kalla mig ateist?"⁵⁰ Hon kom fram till att hon kunde det. Varför då? Hon säger att hennes upplevelse inte visade några likheter med den "religiösa ikonografi" som hon hade växt upp med.⁵¹ För det första tycktes denna Närvaro inte ha någon överdriven omsorg om människor. "Den egenskap som man ju alltid framhåller om den kristna ... Guden [är] att han är 'god'." Men hennes upplevelse hade satt henne i förbindelse med någonting "vilt", ohämmat, rent av farligt och våldsamt – inte någonting som hon betraktade som gemytligt eller gott. För det andra åtföljdes hennes upplevelse inte av några "etiska föreskrifter". Hon hörde inga röster. "Vad jag än hade sett så *var det vad det var*, utan någon ... hänsyn till mänskliga förehavanden." Ändå säger hon att hon blev så uppskakad att hon helt glömde sina klaustrofobiska, filosofiska bryderier och sveptes ut på "historiens stora slagfält – de förtryckta mot dem som förtrycker, de kränkta mot dem som kränker. Jag hade svepts med i denna kamp".⁵² Hon blev samhällsaktivist och har så förblivit resten av livet.

Men tvärt emot hennes tolkning av sin upplevelse stämmer den faktiskt överens med mycket av den kristna och bibliska teologin om Gud. Hon säger att det handlade om ett "vilt, amoraliskt och fullkomligt annorlunda väsen" – inte någon "moralpolis". Men läser man Jobs bok ser man att människor har upplevt honom på båda sätten.⁵³ I Bibelns skildringar av möten med Gud (se Andra Moseboken 3 och 33 samt Jesaja 6) upplever sig de berörda vara väldigt små och obetydliga. Dessa texter uppenbarar också en Gud vars närvaro är våldsamt traumatisk och livsfarlig, men ändå fångslande och tilldragande. Augustinus beskriver i sin bok *Bekännelser* en gudsupplevelse som han hade före sin omvändelse, en upplevelse som bara kunde beskrivas som "ett ögonblick av

bävande klarsyn” där han fick en bländande men skrämmande skymt av något fullständigt annorlunda.⁵⁴ Senare när han hade mött Gud genom Jesus förklarade Augustinus att ”jag bävar och brinner på samma gång” i mötet med det gudomliga (*Bekännelser* XI.11). Oxfordhistorikern Henry Chadwick säger i sin bok om Augustinus teologi:

Hans bävan orsakades av att han kontemplerade den ouppnåelige Andre som är så fjärran och så ”olik”, medan passionen orsakades av att han blev medveten om denne Andre som är så lik och så nära.⁵⁵

Till och med Ehrenreichs förflugna kommentar att *det var vad det var* låter nästan som Guds ord till Mose: ”Jag är den jag är” (2 Mos 3:14). Den ”vildhet” som Ehrenreich beskriver stämmer väl överens med många beskrivningar av Gud i Bibeln.⁵⁶ Gud uppenbarar sig i stormen (Job 38:1). På andra ställen uppenbarar han sig i en eldslåga (2 Mos 3:2), i ett rykande fyrfat eller en i flammande fackla (1 Mos 15:17).⁵⁷ Ehrenreichs upplevelse låter förunderligt lik Rudolf Ottos berömda beskrivning av ”Det heliga”. Hon hade, som han skriver, stött på ”något överhuvudtaget ’helt annat’, som genom sin art och sitt väsen är inkommensurabelt med mitt väsen och inför vilket jag därför i lamslagen häpnad ryggar tillbaka”.⁵⁸

Trots allt detta fortsätter hon att vara ateist. Ändå skulle man kunna säga att hennes strängt sekulära ram inte längre är alldeles hel eller sluten. Hon säger att hon ”inte längre är den sortens föraktfulla, dogmatiska ateist som mina föräldrar var”. När hon i ett tv-program fick frågan om sin ateism

svarade jag bara att jag inte ”tror på Gud”, vilket i och för sig var sant. Jag kunde naturligtvis inte fortsätta att säga: ”Jag behöver inte ’tro’ på Gud, eftersom jag har lärt känna Gud eller åtminstone någon form av gud.” Jag kan inte ha låtit särskilt övertygande, eftersom jag

senare fick ett telefonsamtal från min vakna, tappert ateistiska moster Marcia som förklarade att hon hade tittat på programmet och upptäckt att jag hade svarat en aning undvikande.⁵⁹

Charles Taylor menar att ”fullhet” i egentlig mening varken är en trossats eller en ren upplevelse. Det är snarare en förnimmelse av att livet är större än vad naturalistiska förklaringar kan inrymma, och det är som sagt något som de flesta människor konkret har upplevt oavsett vilken världsåskådning man har.⁶⁰ Utmaningen för såväl troende som icke-troende är att ge en god förklaring till denna konkreta upplevelse av fullhet inom ramen för deras respektive trossystem. Om det här livet är det enda som existerar, varför längtar vi då så innerligt efter något som inte existerar och aldrig har gjort? Varför finns det så många erfarenheter som pekar bortom sekularismens världsbild, till och med bland sådana som inte tar emot den sortens upplevelser med öppna armar? Och om det här livet är det enda som existerar, vad gör vi då med all denna längtan som aldrig kan tillfredsställas inom en sluten, sekulär ram?

VARFÖR ÄR DET SÅ NATURLIGT ATT KÄNNA FÖRUNDRAN?

Det sekulära förnuftets begränsningar, den vanligt förekommande upplevelsen av transcendens inom konsten och de extraordinära upplevelser som spränger de sekulära ramarna även för inbitna ateister – allt detta förklarar varför gudstron fortsätter att göra sig gällande även i hjärtat av den sekulära västvärlden.

Det är i själva verket helt naturligt att dras till tron på Gud. Humanioraprofessor Mark Lilla har skrivit: ”För de flesta människor faller sig nyfikenhet om de högre tingen naturlig; det är likgiltighet inför dessa ting som måste läras in.”⁶¹ Den renodlade sekularismen hävdar att människan bara är ett fysiskt väsen utan själ, att nära och kära bara upphör att existera när de dör, att

förnimmelser av kärlek och skönhet bara är neurokemiska reaktioner, att det inte finns något rätt och fel bortom vad vi själva anser och beslutar. Nästan alla människor uppfattar om inte annat sådana här hållningar som djupt kontraintuitiva, och stora delar av mänskligheten kommer även fortsättningsvis att betrakta dem som omöjliga att tro på.

Många frågar sig varför människor känner ett behov av gudstro. Nu inser vi kanske att sättet som denna fråga är formulerad på inte förklarar varför tron så envist lever kvar. Folk tror inte bara på Gud därför att de upplever ett känslomässigt behov, utan därför att den ger en förklaring till vad de ser och upplever. Vi har ju sett att många tänkande människor dras till tron mer eller mindre motvilligt. De bejakar gudstron eftersom de tycker att den stämmer bättre överens med fakta om den mänskliga tillvaron än vad sekularismen gör.

MEN ÄR INTE GUDSTRON ÄNDÅ PÅ TILLBAKAGÅNG?

Jag kan gott och väl tänka mig att läsaren vid det här laget håller med om mycket av vad jag sagt, att sekularismen inte har någon förklaring till många aspekter av den mänskliga erfarenheten och att massor av människor har en stark förnimmelse av en transcendent verklighet. Men, kanske någon invänder, håller ändå inte fler människor på att förlora sin tro än dem som kommer till tro? En skribent i londontidningen *The Times* försäkrade sina läsare om att gudstron är på tillbakagång bland världens folk, "eftersom de börjar störa sig på att Guds dom är orättvis, på att läran är irrationell och på alla fördomar". Han avslutade med att säga att "sekularismen och mildare former av religion i långa loppet kommer att segra".⁶²

Många människor har höga förhoppningar knutna till detta synsätt. Men forskningsresultaten talar starkt emot det. De amerikanska sociologerna Peter Berger och Grace Davie rapporte-

rar att "de flesta religionssociologer numera är överens om" att sekulariseringstesen – den att gudstron minskar i takt med att ett samhälle blir allt modernare – "rent empiriskt har visat sig vara felaktig".⁶³ Länder som Kina blir mer och mer troende (och kristna) på samma gång som de moderniseras.⁶⁴ Andra sociologiska studier, som den banbrytande forskningen av professor José Casanova vid Georgetownuniversitetet, har inte funnit någon tydligt nedåtgående trend för religionen i takt med att samhällen moderniseras.⁶⁵

Det mest frapperande av allt är de demografiska studier som förutsäger att det *inte* är den troende utan den sekulära befolkningen som på sikt är på tillbakagång. I en undersökning som gjordes av Pew Research Center i april 2015 beräknades andelen ateister, agnostiker och icke-religiösa sakta men säkert minska från dagens 16,4 procent av världens befolkning till 13,4 procent fyrtio år framåt. I sin bok *Shall the Religious Inherit the Earth?* talar professor Eric Kaufmann vid Londonuniversitetet om "sekularismens kris" i vilken han hävdar att sekularismen och den liberala tron ofrånkomligen kommer att minska.⁶⁶

Varför då? Det finns två grundläggande orsaker. Den ena har att göra med vilka som håller fast vid sin tro och vilka som byter religiös tillhörighet. Många pekar på den växande andelen yngre icke-troende i Nordamerika som bevis för att gudstron ofrånkomligen minskar. Men Kaufmann visar att nästan alla nytillkomna icke-religiösa *inte* kommer från konservativa trosgemenskaper utan från mer liberala. Han skriver att sekulariseringen "i första hand undergräver ... den måttfulla tro som ofta tas för given och lever på att vara etablerad och följa tidsandan".⁶⁷ Därför kommer de mycket "liberala, måttfulla" trosformer som de flesta sekulära människor inbillar sig ska överleva *inte* att göra det. Konservativa trosgemenskaper har däremot en stor andel barn som håller fast vid sin tro, och de omvänder många fler än vad de förlorar.⁶⁸

Den andra huvudorsaken till att världen kommer att bli mer religiös är att troende människor får betydligt fler barn, medan ju mer icke-troende och sekulär en befolkning är desto färre äktenskap och mindre familjer blir det.⁶⁹ Så ser situationen ut över hela världen, och det gäller inom alla folkgrupper, på alla utbildningsnivåer och inom alla inkomstgrupper. Det är alltså exempelvis inte så att troende människor får fler barn därför att de är mer utbildade. När troende människor skaffar sig mer utbildning och flyttar in till städerna, fortsätter de att få ojämförligt många fler barn än sina mindre troende motsvarigheter.⁷⁰

Det är klart att ingen vill påstå att det alltid är bättre med fler barn. Den amerikanske nationalekonomen Jeffrey Sachs har på ett övertygande sätt argumenterat för att överbefolkning och oproportionerligt höga födelsetal är en starkt bidragande orsak till världens fattigdom.⁷¹ Ändå vore det fel att tro att motsatsen inte alls är något problem. Kulturer som inte ligger på den så kallade reproduktionsnivån – alltså där det föds lika många som det dör – tynar helt enkelt bort och ersätts av andra folk och kulturer. Kaufmann och andra visar att de mest sekulära samhällena bibehålls genom invandring av mer troende människor.⁷²

I Nordamerika och Europa kommer liberala trosgemenskaper att fortsätta tappa medlemmar, vilket alltså spär på antalet sekulära och icke-religiösa, samtidigt som traditionella, renlärliga religioner kommer att fortsätta växa.⁷³ Detta är svårt för kultureliten att fatta, eftersom liberala religioner är de enda som sekulära tänkare uppfattar som livsdugliga. I succémusikalen *The Book of Mormon* är huvudpersonerna missionärer med vanliga, traditionella trosuppfattningar, men mot slutet kommer de fram till att berättelserna i deras heliga skrifter bara är metaforer som vill få oss att älska varandra och göra världen bättre. Någon visshet om livet efter detta – eller ens om Gud existerar – behövs inte. Denna ”helt igenom horisontella, icke-vertikala” liberala religion går sä-

kert hem hos en sekulär västerländsk publik, men som sociologer har visat är det just den här sortens tro som dör allra snabbast i världen.⁷⁴ Under tiden växer de trosriktningar som bygger på omvändelse exponentiellt.

För några år sedan pratade jag med en man som hade varit pastor i fyrtio år i ett gammalt liberalt samfund på Manhattan. Han berättade att när han läste till pastor i början av 1960-talet förklarade hans lärare självsäkert att den enda gudstro som skulle överleva i framtiden var den milda, moderna typen av gudstro som inte trodde på underverk eller på Jesu gudom eller på någon bokstavlig, kroppslig uppståndelse. Han närmade sig pensionsåldern när jag pratade med honom, och han hade lagt märke till att de flesta i hans pastorgeneration var ledare för tomma kyrkor och krympande, åldrande församlingar. ”Ironiskt nog orkar de bara hålla i gång kyrkorna genom att hyra ut dem till livaktiga, växande församlingar som tror på alla de lärosatser som vi fick höra snart skulle vara förlegade”, förklarade han.

Det visar sig alltså att den moderna kulturens individualism inte med nödvändighet leder till en tillbakagång för gudstron. Den leder snarare till en tillbakagång för *nedärvd* tro, den sortens tro som man föds in i.⁷⁵ Religion som krymper hänger samman med människors nationalitet eller etnicitet, till exempel: ”Du är indier, alltså är du hindu; du är svensk, alltså är du lutheran; du är polack, alltså är du katolik; du är amerikan, alltså borde du vara medlem i ett kristet samfund”. Vad som inte är på tillbakagång i moderna samhällen är *självvald* tro, den sorten som inte grundar sig på etnicitet eller bara på uppväxt utan på ett eget beslut.⁷⁶ Bland alla religiösa grupperingar i Nordamerika är det till exempel bara evangeliska protestanter som omvänder fler än vad de förlorar – vilket är precis vad man kan förvänta sig utifrån Bergers, Casanovas, Davies och andra sociologers forskning.⁷⁷

Utanför västvärlden är kristendomens tillväxt häpnadsväck-

ande. Förra söndagen gick fler kristna i kyrkan i Kina än inom hela "det kristna Europa".⁷⁸ Fram till år 2020 kommer kristendomen att ha växt från 11,4 miljoner kristna i Östasien (Kina, Korea, Japan) 1970 och 1,2 procent av befolkningen till 171,1 miljoner och 10,5 procent av befolkningen.⁷⁹ År 1910 var bara 12 miljoner människor eller 9 procent av Afrikas befolkning kristna, men år 2020 kommer de att uppgå till 630 miljoner eller 49,3 procent av befolkningen.⁸⁰ Förra söndagen gick fler anglikaner i kyrkan i *vart och ett* av länderna Nigeria, Kenya, Uganda, Tanzania och Sydafrika än anglikaner och episkopaler sammanlagt i hela Storbritannien och USA.⁸¹

På sista sidan i sin bok *Shall the Religious Inherit the Earth?* besvarar Eric Kaufmann, som är kanadensisk akademiker och icke-troende, frågan i bokens titel (Ska de religiösa ärva jorden?) med ett otvetydigt *ja*.⁸² I en intervju med tidskriften *New Humanist* fick Kaufmann frågan om sekularismen kan vända utvecklingen och "göra ett bättre jobb med att vinna [människor] för sin sak". Han svarade: "Tron skänker människor tjusning, mening och starka känslor, och just nu saknar vi [icke-troende] det."⁸³

VARFÖR SKA DU FORTSÄTTA LÄSA?

Varför ska du då läsa den här boken? Ett skäl är rent praktiskt. I det här kapitlet har jag inte sagt någonting om huruvida religionen är sann eller inte. Jag har bara försökt visa att den inte alls är någon tynande kraft. Rabbi Jonathan Sacks drar i sin bok *Inte i Guds namn* slutsatsen att "2000-talet kommer att bli mer religiöst färgat än 1900-talet".⁸⁴ Han berör många av de företeelser vi har tagit upp i det här kapitlet. 1900-talets sekularism har inte lyckats visa att den kan ge moralisk vägledning åt vare sig teknologin eller staten. Många känner mer eller mindre intuitivt att vi människor med våra passioner och drömmar inte kan reduceras till materia, kemi och gener. Avslutningsvis hävdar han, genom

att anföra de sekulära ländernas låga födelsetal, att tron utgör en grogrund för tillväxt snarare än tillbakagång för mänskliga samhällen. Därför behöver vi frigöra oss från synen att gudstro inte är värd att beaktas eftersom den ändå blir mer och mer irrelevant. Jag uppmanar dig att fortsätta läsa även om du inte är intresserad av kristen tro, om inte annat för att du bättre ska förstå den tro som allt fler miljoner människor lockas av.

Det andra skälet till att fortsätta läsa är personligt. Du kanske tycker att beskrivningarna av "fullhet" och andra liknande intuitioner stämmer med din egen erfarenhet. Men om de inte gör det, då? Du kanske säger: "Jag känner inget behov av Gud i mitt liv." Men tro föds inte enbart av känslomässiga behov; inte heller ska den göra det. Många av de sekulära tänkare som vi citerat har mer eller mindre motvilligt dragits till tron, inte på grund av något känslomässig behov utan därför att gudstron ger en bättre förklaring av livet än vad icke-tron gör. Som vi har sett kommer människor till tro på Gud genom en blandning av rationella, personliga och sociala skäl. Vi kommer att undersöka samtliga dessa kategorier i den här boken.

Tänk också på vad Augustinus säger till Gud i sin bok *Bekännelser*, att "vårt hjärta är oroligt tills det finner vila i dig"⁸⁵ Om du med andra ord känner oro och otillfredsställelse i livet, då kan det vara ett tecken på att du upplever ett behov av Gud som du inte riktigt vill erkänna. Det är Augustinus teori. Det vore nog värt att ägna lite tid åt att undersöka om han har rätt.